

УДК 271.2(477)«19/20»

ІСТОРИОГРАФІЯ СУЧАСНИХ ПАМ'ЯТКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРАВОСЛАВНИХ МОНАСТИРІВ В УКРАЇНІ

Ластовська О.Л.

(Національний заповідник «Софія Київська»)

У статті розглядається питання розвитку сучасної історичної науки і стан історіографії в питанні дослідження православних монастирів як пам'яток історії та культури. Акцентовується увага на відновленні наукових напрямів, пов'язаних з археологічними дослідженнями монастирських комплексів, їх підземних будов і некрополів.

Ключові слова: історіографія, православні монастирі, археологія, архітектура монастирів, некрополі монастирів, печери монастирів.

Пам'яtkознавчі дослідження ще з ХІХ ст. стали невід'ємною частиною історії Церкви та історії монастирів. Це пов'язано із сакральним та історичним значенням місця події в їх розвитку. Відповідно постає проблема їх збереження, а можливо і музеєфікації. Тоді ж у ХІХ ст. з'явився й відповідний науковий напрям – церковна археологія. Цей термін досить широко застосовується й сьогодні. Але вочевидь він вже є анахронізмом. Натомість з'явилося нове поняття – церковне пам'яtkознавство. Теж недосконале за своїм змістом. Однак, ще у 1998 р. сучасний фахівець-політолог О. Шуба зауважував: «Сучасне відродження українського церковного пам'яtkознавства потребує уточнення його об'єкту крізь призму нинішнього розуміння значення, ролі і місця культової архітектури та мистецтва у становленні і розвитку вітчизняної культури, потреб та можливостей держави і суспільства у їх охороні та збереженні» [51].

Пам'яtkознавчі дослідження мають певну особливість. Їх завданням є не лише вивчення існуючої пам'ятки. В окремих випадках можливе дослідження і вже зниклої. Як приклад,

можна навести ситуацію із знищеною у 1936 р. дзвіницею Києво-Кирилівського монастиря, автором якої був відомий архітектор І. Григорович-Барський. Оскільки на початку ХХІ ст. було підняте питання про можливе її відновлення, відомі історики І. Марголіна та В. Ульяновський провели відповідне дослідження архівних документів, пов'язаних із нею [29].

Ще однією особливою стороною пам'яtkознавства стало вивчення історії архітектурних пам'яток крізь призму біографії їх авторів. Так, Т. Кілессо, описуючи життя відомого українського будівничого ХVІІІ ст. І. Григоровича-Барського, відзначала і результати його діяльності у Києво-Кирилівському, Києво-Межигірському, Золотоніському Красногірському та ін. монастирях [20].

На рубежі зміни політичної і державної систем активізувалися дискусії з приводу стану та шляхів розвитку пам'яtkознавчих досліджень. Обговорювалися не лише концептуальні моменти (напр., термінологія), але й суто практичні (напр., необхідність зняття чи постановки на облік конкре-

тних пам'яток) [19; 37]. На початковому етапі всі ці проблеми представлялися і розв'язувалися на сторінках «Пам'яток України» та «Старожитностей», а пізніше – ще й в рамках наукових конференцій та інших видань. Поступово розвиток пам'ятознавчих досліджень зосереджується навколо Центру пам'ятознавства НАН України, утвореного спільною постановою АН УРСР та Головної ради УТОПК №151 від 23 травня 1991 р. З того часу активна діяльність працівників цієї інституції призвела до появи 7 спеціалізованих у даному напрямку видань («Відлуння віків», «Нові дослідження пам'яток козацької доби» та ін.) та навіть започаткуванню підготовки фахівців в аспірантурі по напрямку «Пам'ятознавство. Музеєзнавство».

Вже на початку 1990-х рр. активно йшло обговорення можливості поєднання пам'ятоохоронної роботи і використання культових споруд (монастирських комплексів, соборів, церков, капличок). Але від самого початку цей процес мав піднесено-захоплений характер, що зумовлювалося морально-ідейною стороною питання. Саме в такому ключі, зокрема, висловлювався відомий фахівець В. Акуленко: «...відкрито шлях до врятування багатьох пам'яток архітектури... Пам'ятка культового характеру надійно зберігається, коли вона виконує в суспільстві своє функційне призначення, для кого вона була зведена» [1]. Іноді в публікаціях відзначається як певний негатив те, що монастирські комплекси використовуються не за призначенням [45].

В контексті цієї проблеми неодноразово лунають заклики до рятування культових пам'яток чи їх відновлення, як наприклад, у ситуацією з Вишгородом, де колись знаходилися Межигірський монастир і Борисоглібський храм [8].

Порятунок монастирських будівель, їх реставрація і відновлення ста-

ли із 1990-х років регулярною темою у наукових публікаціях. При цьому акцентувалася увага саме на їх значенні як пам'яток історії і культури. Досить багато інформації дослідники почали подавати з приводу тих подій, в результаті яких здійснювалися перебудови монастирів, нищення їх оригінального інтер'єру. Оцінювалася можливість їх відновлення і проведення ремонтно-реставраційних робіт. Саме на цьому, зокрема, наголошувалося в публікації Н. Залозної-Бобровицької з приводу будівель київського Введенського монастиря [17]. Крім того, автор, по суті, представила можливість успішної співпраці в такому напрямі як церковних, так і державних та громадських організацій.

Монастирські комплекси стали не лише об'єктом охорони, але й *предметом археологічних досліджень*. Власне, ідея їх археологічного дослідження не нова. Вона побутувала ще у XIX ст., але лише з періодом незалежності України можна говорити про планомірну її реалізацію. Питання про проведення широкіх археологічних досліджень на території монастирів почали ставитися фактично вже наприкінці радянської епохи, але втілюватися в реальність – в 1990-х роках. Зокрема, це стосується знаменитого козацького Трахтемирівського монастиря [46].

Археологічні дослідження в нових суспільних умовах і при нових методах наукового дослідження можуть давати відповіді на значущі питання із історії монастирів. Наприклад, В. Харламову вдалося ідентифікувати келію Феодосія Печерського, засновника Києво-Печерського монастиря: «Виявлена між земляними лежанками могильна яма свідчить про те, що з 1074 до 1091 р. тут справді міг знаходитися прах Феодосія, який відшукав Нестор-літописець» [48].

Обов'язково слід відзначити публікацію у 2002 р. В. Шевченко, при-

свячену відомому українському археологу М. Брайчевському (1924-2001), котрий ще у 1967 р. ставив питання про наукове дослідження і збереження території колишнього Києво-Печерського монастиря (а на той час вже державного заповідника) та відновлення Успенського собору, причому ще й з небаченою на той час пропозицією здійснювати атеїстичну пропаганду за межами Лаври [49]. До речі, ряд його пропозицій вже тоді почали втілюватися в життя (впорядкування надгробків, дослідження підземних споруд, реставрація деяких споруд).

Найбільш регулярними археологічні дослідження у пострадянській період стали на території якраз Києво-Печерського монастиря (із усієї багатоманітності інших монастирів на території України). Про це свідчить і значний масив наукових публікацій. Вони засвідчили можливість вивчати території обителів археологічними методами досить різнопланово як в хронологічному матеріалі, так і в інших аспектах (напр., за допомогою антропології).

В регіональному вимірі археологічні дослідження на території інших монастирів проводяться значно рідше, і, як правило, у сфері інтересів перебувають найбільш значущі монастирські об'єкти. Так, з 2003 р. почала дослідження Вознесенського Переяславського монастиря археологічна експедиція Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Результатам її діяльності була присвячена публікація Д. Тетері у 2007 р. [44]. Автор вказував на «активну освоєність» території монастиря в період його існування.

Різномановими стали й дослідження (та їх публікація) *архітектурних особливостей* в монастирях.

Ряд публікацій належить В. Вечерському. Відзначаючи унікальну архітектуру Глухівського Успен-

ського монастиря, він зауважує, що «монастирський собор славний в історії української архітектури своєю унікальною композицією, в якій поєднувалися риси козацького відродження (загальна структура) та західного бароко (криволінійність й ускладненість зовнішніх обсягів). Цей собор був ніби проміжною ланкою між двома архітектурними типами українських храмів: хрещатим п'ятидільним і тридільним триверхим» [9]. Подальші напрацювання В. Вечерського призвели до появи за його авторства монографії, присвяченої історії архітектурного розвитку монастирських комплексів в різних регіонах України [10].

Архітектурні особливості монастирських ансамблів Волині перебувають в сфері інтересів О. Савчука, зокрема щодо Низкиницького монастиря. При цьому він наголошує, що історія пам'яток цього краю є ще недостатньо вивченою і тому храмова архітектура потребує «більш глибокого та комплексного аналізу» [42].

Новим напрямом в історичній науці стало вивчення *монастирських некрополів* (звичайно, увага науковцями приділялася й іншим некрополям – парафіяльним, військовим, міським тощо). Відзначався незадовільний стан поховань, в основному в контексті звинувачень радянської влади: «Гірка доля й цвинтаря XVII століття в Лаврі, за Дальніми печерами, де в Хрестовоздвиженському храмі була усипальниця київських митрополитів... Нелюдська рука «господарювала» й біля Братського монастиря на Подолі, було знищено нашу родову пам'ять» [27].

До історії деяких монастирських некрополів вчені звертаються взагалі вперше за весь час їх існування. Так, у 2011 р. вперше з'явилася публікація з історії та стану некрополя Благовіщенського Ніжинського монастиря. Її автор, С. Зозуля, не лише наводить ві-

дповідну інформацію, але й склав абе-тковий довідник поховань [18].

В контексті пам'яткознавчих досліджень необхідно звернути увагу на вивчення дослідниками *печерних комплексів монастирів*. В першу чергу головна увага науковців була прикута до найбільш відомих центрів православної чернечої культури, а інформація ж стосовно периферійних монастирів оброблялася вже з проекцією саме на них. Саме тому спочатку з'явилися дослідження стосовно Києво-Печерського монастиря і древнього Києва та його околиць (де за інформацією фахівців нараховується близько 20 монастирських печерних комплексів).

Вже наприкінці існування СРСР з'явилися перші дослідження, присвячені монастирським печерам, що мали широке наукове і суспільне значення. Тому не можна стверджувати що це стало надбанням лише новітнього часу. Адже монастирські печери вивчалися і в радянські часи. Однак це були поодинокі дослідження і досить рідкісні публікації.

У 1991 р. була видрукувана товариством «Знання» брошура С. Хведчені, присвячена печерам Києво-Печерського монастиря [50]. В ній він не лише намагався представити історію цих печер, але й визначити місце розташування невивчених ділянок. Новаторством стало залучення широкого кола картографічного матеріалу. Більше того, він навіть спробував суто гіпотетично підтримати ідею про дво- або ж багатоповерховість лаврських печер.

В подальшому тема печер Києво-Печерського монастиря лише розвивалися у різноманітних ракурсах. В деяких випадках певні ідеї висловлювалися як доконаний факт. Але в окремих випадках вони, навпаки, піддавалися сумніву. Наприклад, Р. Новакович у 1994 р. зазначав: «не може пояснити сучасна наука і факту нетлінності мошей. Жодна з наукових

гіпотез (природна муміфікація та штучне бальзамування) після ретельного вивчення мошей науково не підтверджена!» [35, с.128].

Розвитку знань про ці печери сприяла в першу чергу цілеспрямована наукова програма Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, заснування при ньому постійних наукових видань («Лаврський альманах») та проведення щорічних конференцій («Могиллянські читання», «Православ'я (Християнство) – Наука – Суспільство: питання (проблеми) взаємодії»). Зокрема, у 2012 р. був виданий спеціально присвячений цій темі 27-й випуск «Лаврського альманаху» (разом з тим, треба відмітити, що ця тема розглядалася і в багатьох попередніх випусках). На його сторінках були опубліковані деякі документальні джерела і ряд досліджень, зокрема М. Стріхаря, Я. Литвиненка, Р. Качана, Т. Бобровського, Г. Івакіна та ін. [28; 43].

Одночасно у Києві досліджувалися й інші печерні комплекси. Зокрема, одним із перших дослідників, який приділив їм увагу є Т. Бобровський, котрий вивчав печери Гнилецького та інших монастирів [2; 3; 5]. Його наукові розвідки були розвинуті у дисертаційне дослідження, а потім і в монографію [4; 7]. Однією з його позицій стала думка про існування кількох печерних монастирів в околицях Києва, що не були відомі із письмових джерел, але про це свідчать археологічні матеріали.

Паралельно дослідженням печерних монастирських комплексів також займалися В. Дятлов щодо печер Гнилецького монастиря [16], О. Курмаз і М. Стріхар щодо печер у Китаєвській пустині [24], О. Воронцова щодо печерного комплексу Звіринського монастиря [12] та ін.

В центрі уваги науковців опинилися, звичайно, і монастирські ком-

плекси інших регіонів, які теж досить інтенсивно почали вивчатися з кінця 80-х років. Про їх дослідження на Чернігівщині у 1998 р. опублікував свою розвідку В. Руденок, співробітник Чернігівського державного історико-культурного заповідника [40]. Особливу вагу мають висновки автора, тому що дослідження печер тут здійснювалися із 1987 р. під його безпосереднім керівництвом і, як він зазначив, набули постійного характеру. В подальшому, продовжуючи тему, дослідник наголошував на необхідності більш детального вивчення чернігівських печер та їх реставрації. Він дійшов висновку, що «місцеві традиції печерного помешкання, а, виходячи з цього, і печерного будівництва, виявилися настільки стійкими, що спорудження і використання печер тривало у Чернігові та на його околицях до початку ХХ ст.» [41].

Досліджувалися печерні монастирські комплекси і на Полтавщині. Їм приділив деяку увагу у 2005 р. вже згадуваний київський дослідник Т. Бобровський [6].

З кінця 1980-х років розпочалися й дослідження печер монастирів на Черкащині. Відомо з історичних джерел про їх існування у багатьох обителях цього регіону, зокрема у Золотоніському, Ірдинському (Виноградському), Жаботинському та ін. Однак, планомірні дослідження з наступними науковими публікаціями проводилися лише в окремих із них. Перша отримана інформація була відображена спочатку в матеріалах звітів Черкаської Лісостепової археологічної експедиції (ЧЛАЕ) [14]. Пізніше ж результати друкувалися В. Ластовським, котрий разом з Л. Сиволап вивчав печерний комплекс Ірдинського Виноградського монастиря [25; 26], відомий завдяки першій публікації ще ХІХ ст. графа О. Бобринського. Одночасно

Л. Сиволап, О. Марченко та О. Пашковський доклали зусиль до виявлення і всебічного вивчення печер Жаботинського монастиря [31; 32]. У 2000 р. О. Марченко спробував узагальнити існуючу на той час інформацію про монастирські печери на Черкащині [30].

Серед монастирів Поділля найбільш відомий своїми печерними ходами Михайлівський Бакотський, що почали досліджуватися ще у 1884 р. В. Антоновичем, і є в цьому регіоні найдавнішою пам'яткою цього типу, яка продовжує вивчатися вже сучасними дослідниками [11; 13].

Одне із останніх досліджень, проведене О. Кравченком, стосувалося печерних монастирських комплексів Північно-Західної Слобожанщини середини ХVІІ – ХVІІІ ст. [21; 22] Тут він, слідуючи за принципами іншого сучасного дослідника М. Цапенка, не бездоганно, виділяє окремий тип монастирів – «підземні монастирі», у свою чергу поділяючи його ще на дві категорії – 1) «невеликі за площею печери, викопані у схилі яру або корінного берегу», до якої були віднесені Ряснянський скит, Преображенський Скульський монастир та ін., 2) «печери з підземною церквою», до якої було віднесено Охтирський Благовіщенський монастир. Інформаційна насиченість досліджень О. Кравченка досить висока. Разом з тим, анахронізмом, властивим для ХІХ ст., слід вважати твердження О. Кравченка щодо утворення печерних комплексів внаслідок «нападів татар».

Важливо зазначити розвиток і використання новітніх наукових технологій в дослідженні монастирських комплексів. Так, О. Кравченко вказує на позитивний результат використання GPS-навігатора: це «дозволило сформувати єдину базу даних розташування, розмірів і рельєфу монастирів» [23].

Печерні монастирі Наддністрянщини в ряді публікацій досліджували Б. Рідуш [38; 39] та П. Нечитайло [33; 34].

Не можна не згадати і про дослідження печерних монастирських комплексів на території Криму. Не про всі з них залишилися писемні відомості. Тому іноді висловлюються припущення про існування таких чернечих громад у давнину. Зокрема, дослідник із Сімферополя В. Петровський у 1996 р. висловив припущення про діяль-

ність одного з таких монастирів у VIII-IX ст. в складі комплексу Бакла [36]. Тема християнського печерного Криму висвітлювалася і в багатьох інших публікаціях [15; 47].

Таким чином, історіографія пам'яткознавчих досліджень православних монастирів представляє досить інтенсивний розвиток сучасної історичної науки у вивченні монастирських комплексів в різнопланових аспектах і значні напрацювання теоретичного плану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В. Свобода совісті – свобода реставрації // Старожитності. – 1992. – №1. – С. 4.
2. Бобровський Т. Дослідження печер Гнилицького монастиря // История и археология Слобод. Украины: Тез. докл. и сообщ. Всеукр. конф., посвящен. 90-летию XII Археол. съезда. – Х., 1992. – С. 5-7.
3. Бобровський Т. Дослідження Гнилицьких печер у Києві // Археологічні дослідження в Україні 1992 р. – К., 1993. – С. 15-17.
4. Бобровський Т.А. Печерні монастирі й печерне чернецтво в історії та культурі середньовічного Києва: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1995. – 25 с.
5. Бобровський Т.А. Гнилицький пещерный монастырь в Киеве: (Этапы формирования архитектурно-исторического ансамбля) // Пам'ятки архітектури і монументального мистецтва в світлі нових досліджень. – К., 1996. – С. 50-52.
6. Бобровський Т. А. Монастирський печерний комплекс поблизу смт. Диканька Полтавської обл. (за результатами спелео-археологічних досліджень у 2005 р. // Праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. – К., 2007. – Вип. 2. Ч. 2. – С. 9 – 29.
7. Бобровський Т. Підземні споруди Києва від найдавніших часів до середини XIX ст. (спелео-археологічний нарис). — К., 2007. — 175 с.
8. Буласєвська Н. Вишгород: хто відгукнеться? // Старожитності. – 1992. – №6. – С. 14.
9. Вечерський В. Столичний Глухів // Старожитності. – 1992. – №12. – С. 6-7.
10. Вечерський В. Українські монастирі. – К., 2008. – 400 с.
11. Винокур І.С. Скелі й печери в історії Бакоти // Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. – Львів, 1995. – С. 16 – 19.
12. Воронцова О.А. Дослідження та відродження Звіринського печерного комплексу у Києві – середньовічної пам'ятки історії та культури України // Лаврський альманах. – Вип. 23. – К., 2010. – С. 7-53.
13. Гайко Г., Білецький В., Мікось Т., Хмура Я. Гірництво й підземні споруди в Україні та Польщі (нариси з історії). — Донецьк: УКЦентр, Донецьке відділення НТШ, «Редакція гірничої енциклопедії», 2009. — 296 с.
14. Григорьев В.П., Сиволап М.П. Отчет о раскопках и разведках Черкасской Лесостепной археологической экспедиции в 1988 г. // Науковий архів Інституту археології НАН України. 1989.
15. Днепровский Н.В., Шкурдода Н.А. К вопросу о первоначальной литургической планировке триконхиальных пещерных церквей Эски-Кермена // Лаврський альманах. – Вип. 23. – К., 2010. – С. 124-143.
16. Дятлов В.А. История Киево-Гнилицького монастыря и краткое описание

его печер // Сб. матеріалов юношеской науч.-практ. конф. г. Москвы; секция археологии. – М., 1993. – Вып. 4. – С. 15-38.

17. Залозна-Бобровицька Н. Введенський монастир – шлях до відродження // Вісник. УТОПК. – 2001. – №3. – С. 81-83.

18. Зозуля С. Некрополь Благовіщенського монастиря в Ніжині // Праці Центру пам'яткознавства. – Вип. 20. – К., 2011. – С. 259-280.

19. Історія несе надію // Старожитності. – 1991. – №10. – С. 4-5.

20. Кілессо Т. Григорович-Барський. Невідомі сторінки життя і творчості // Старожитності. – 1992. – №10. – С. 5.

21. Кравченко О.М. Печери та печерні монастирі другої половини XVII – XVIII ст. // Сумський історико-архівний журнал. – №XVI-XVII. – Суми, 2012. – С. 168-172.

22. Кравченко О.М. Монастирі Північно-Західної Слобожанщини середини XVII – XVIII ст. як об'єкти культурної спадщини. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2012. – 20 с.

23. Кравченко О.М. Історія вивчення монастирів Північно-Східної Слобожанщини // Праці Центру пам'яткознавства. – Вип. 20. – К., 2011. – С. 111-116.

24. Курмаз О., Стріхар М. Археологічні дослідження печери «Тимофія» Св. Троїцького Китаївського скита у Києві // М-ли VI Міжнар. археолог. конф-ції студентів і молодих вчених. – К., 1996. – С. 224-226.

25. Ластовський В.В., Сиволап Л.Г. Печерний комплекс Виноградського монастиря на Черкащині // Матеріали VI Міжнар. археолог. конф-ції студентів і молодих вчених. – К., 1996. – С. 226-227.

26. Ластовський В.В. Печери Успенського Виноградського (Ірдинського) монастиря // Лаврський альманах. – Вип. 23. – К., 2010. – С. 102-108.

27. Левченко О. Київський некрополь: сором нашої непам'яті // Старожитності. – 1992. – №8. – С. 7.

28. Литвиненко Я.В. Іконостаси і монументальний живопис лаврських печер. Датування, атрибуція, втрати, поновлення //

Лаврський альманах. – Вип. 27. – К., 2012. – С. 306-337.

29. Марголина І., Ульяновський В. Історическая судьба колокольні киевского Кирилловского монастиря // Софійські читання. – К., 2007. – С. 324-331.

30. Марченко О.В. Підземні споруди Черкащини // Яковлівські читання. – Черкаси, 2000. – С. 12-19.

31. Марченко О.В., Сиволап Л.Г. Культові печери Жаботинського Онуфріївського монастиря // М-ли VI Міжнар. археолог. конф-ції студентів і молодих вчених. – К., 1996. – С. 227-228.

32. Марченко О.В., Пашковський О.А. Спелеоархеологічний комплекс Жаботинського Онуфріївського монастиря // Лаврський альманах. – Вип. 23. – К., 2010. – С. 109-115.

33. Нечитайло П. О. Дослідження печерного монастиря в с. Стіна // Матеріали X Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 137-144.

34. Нечитайло П.О. Печерні монастирі-фортеці у Середньому Подністров'ї // Магістеріум. – Вип. 11. – К., 2003. – С. 75-82.

35. Новакович Р. Феномен лаврських печер // Київська старовина. – 1994. – №2. – С. 127-128.

36. Петровський В. Нові дослідження «печерного міста» Бакла в Криму // Матеріали VI Міжнар. археолог. конф-ції студентів і молодих вчених. – К., 1996. – С. 202-203.

37. Поверження кумира // Старожитності. – 1991. – №10. – С. 5.

38. Рідуш Б. Печерні монастирі Буковини // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнографії: Зб. наукових статей. - Чернівці, 1997. - Вип. 3. - С. 108-111.

39. Рідуш Б. Печерні монастирі Подністров'я: проблеми дослідження та датування // Середньовічна Європа: погляд з кінця XX ст.: Матеріали Міжнародної наукової конференції. - Чернівці: Золоті литаври, 2000. - С. 46-51.

40. Руденок В. Давньоруські монастирі Чернігова в археологічних дослідженнях // Могилянські читання. – К., 1999. – С. 121-126.
41. Руденок В., Новик Т. Аліпіївці пещери в Чернігові. Проблема дослідження та збереження // Сіверщина в історії України. – Вип. 4. – 2011. – С. 60-65.
42. Савчук О.В. Свято-Успенський Низкиницький монастир: історія, архітектура, святині // Софійські читання. – К., 2013. – С. 196-200.
43. Стрихар М. Звіт про спелео-археологічні дослідження Варязьких печер Києво-Печерської Св. Успенської лаври. 1999 рік. Упорядкування тексту Р.І. Качана // Лаврський альманах. – Вип. 27. – К., 2012. – С. 102-117.
44. Тетеря Д. Історико-археологічні дослідження на території Вознесенського монастиря у Переяславі // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – Вип. 16. – К., 2007. – С. 34-41.
45. Тихенко В. Храм благодійності. До історії Києво-Введенського монастиря // Старожитності. – 1993. – №1. – С. 15.
46. Титова О. На пам'ятках... смітники // Старожитності. – 1992. – №12. – С. 3.
47. Тур В.Г. Православные монастыри Крыма в XIX – начале XX вв. – 2-е изд., испр. и доп. – К., 2006. – 248 с.
48. Харламов В. Віднайнена келія Федосія Печерського // Київська старовина. – 1993. – №3. – С. 66-68.
49. Шевченко В.П. М. Брайчевський на ниві охорони пам'яток та історичного середовища // Лаврський альманах. – Вип. 8. – 2002. – С. 46-51.
50. Хведченя С.Б. Старовинні карти розкривають таємниці лаврських печер. – К., 1991. – 32 с.
51. Шуба О.В. Церковне пам'яткознавство у національно-культурному відродженні України // Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. – К., 1998. – Вип. 2. – С. 96-105.

Ластовская О.Л. Историография современных памятниковедческих исследований православных монастырей в Украине.

В статье рассматривается вопрос развития современной исторической науки и состояние историографии в вопросе исследования православных монастырей как памятников истории и культуры. Акцентируется внимание на возобновлении научных направлений, связанных с археологическими исследованиями монастырских комплексов, их подземных строений и некрополей.

Ключевые слова: историография, православные монастыри, археология, архитектура монастырей, некрополи монастырей, пещеры монастырей.

Lastovska O.L. The historiography of modern research study of the monuments Orthodox monasteries in Ukraine

The article discusses the historical development of modern science and the state of historiography on the issue of research Orthodox monasteries as monuments of history and culture. Attention is focused on the resumption of research areas related to archaeological research monasteries and their underground buildings and cemeteries.

Keywords: historiography, Orthodox monasteries, archeology, architecture of monasteries, cemeteries of monasteries, caves of monasteries.